

KW arts

2
2023

Kwartaalblad van de Vrienden Van Abbemuseum

Charley Toorop

Woord van de voorzitter <i>Gulle gevers bedankt</i>	3
Goed doen... <i>Over schenken en nalaten aan goede doelen – gastbijdrage David Sjerp</i>	4
POSITIONS #7 <i>Alles van waarde doe je met anderen – Lisette Almering</i>	6
Feldenkrais brengt mensen in beweging <i>Leerlingen Novalis College ervaren het museum – gastbijdrage Sarge Meulman</i>	8
'Portret van twee jongens (initiatie/chirurgie)' <i>Inwijding in vroeg werk van Tiong Ang – gastbijdrage Hanny Beerens</i>	10
Proud Rebels: zwart activisme als kunstzinnig uitgangspunt <i>Patricia Kaersenhout brengt trotse rebellen in beeld – Marja van Osch</i>	12
Jongerenproject Radically Mine <i>De diepere betekenis van 'Slavic Blood' van Sasha Brons – Jan Verheugt</i>	14
Harry de Kok <i>in memoriam – Nick van Broekhoven en Piet van Bragt</i>	15
'Volkslogement' van Charley Toorop <i>Een schilderij vanuit sociale bewogenheid – Hannie Groen</i>	16
Niet om op te zitten (3) <i>Thijs van Kimmenade: de stoel als sculptuur – Jan Verheugt</i>	18
Niet om op te zitten (4) <i>Campana Brothers: van plastic tuinstoel naar design – Els Grootemaat</i>	19
Interview met een vriend <i>Rita Bosch – Jan Verheugt</i>	20
Het vernieuwde Koninklijke Museum voor Schone Kunsten <i>Een terugblik op een geslaagde excursie naar Antwerpen – gastbijdrage Wildrik Burema</i>	21
Kunst als spiegel van de maatschappij <i>Over de geëngageerde functie van abstracte kunst – Piet van Bragt</i>	22
Colofon en Musomanie	24

TENTOONSTELLINGSAGENDA (PERIODE 15 MEI - 1 SEPTEMBER)

Raadpleeg de website van het museum voor actuele informatie.

18 september 2021 – 1 juli 2025
(Nieuwbouw)

Dwarsverbanden, Nieuwe collectie-presentatie

Topstukken, ondergewaardeerde werken en recente aankopen in een opvallend perspectief.

22 oktober 2022 – 10 september 2023
(Het Oog)

Temitayo Ogunbiyi, You Will Play In Nuance And Grow Community

Ogunbiyi ontwerpt speelruimten en wil zo volwassenen en kinderen tot sociale vooruitgang inspireren.

22 oktober 2022 – 1 oktober 2023
(Vitrines Eindhoven Airport)

Afaina de Jong / Afarai & Innavisions (Feel The Vibe)

In haar installaties spelen design en architectuur een rol bij het tonen van eerder uitgesloten gemeenschappen en geschiedenissen.

19 april 2023 – 4 juni 2023
(Projectzaal - Nieuwbouw)

Radically Mine 2023

Jongeren zich laten inspireren door de museumcollectie, dit jaar met als thema solidariteit.

13 mei 2023 – 24 september 2023
(Oudbouw)

Positions #7, Alles van waarde doe je met anderen

In deze terugkerende reeks brengt het museum vijf verschillende groepen samen, vragen komen aan de orde over afhankelijkheid en partnerschap.

1 juli 2023 – 24 maart 2024
(Projectzaal - Nieuwbouw)

Dwarsverbinding met Kabakov

Presentatie van een deel van het onlangs verworven grafisch werk van Ilya en Emilia Kabakov in combinatie met de LS collectie bijzondere kunstboeken.

VRIENDENSALONS

Iedere tweede zaterdag van de maand om 15.00 uur organiseren we de Vriendensalon in de Studio van het museum (nieuwbouw). Toegang voor leden is gratis. Het programma is (onder voorbehoud) als volgt:

10 juni 2023

Jalia Essaïdi

over eigen werk Bio-kunst

9 september 2023

Chala Itai Westerman

over Positions #7

14 oktober 2023

Sabine Timmermans

over eigen werk

Beeld voorpagina:
Charley Toorop *Volkslogement* (1928)
Collectie Van Abbemuseum Foto: Peter Cox
Lees verder op pag. 16.

Dank aan gulle gevers

Woord van de voorzitter

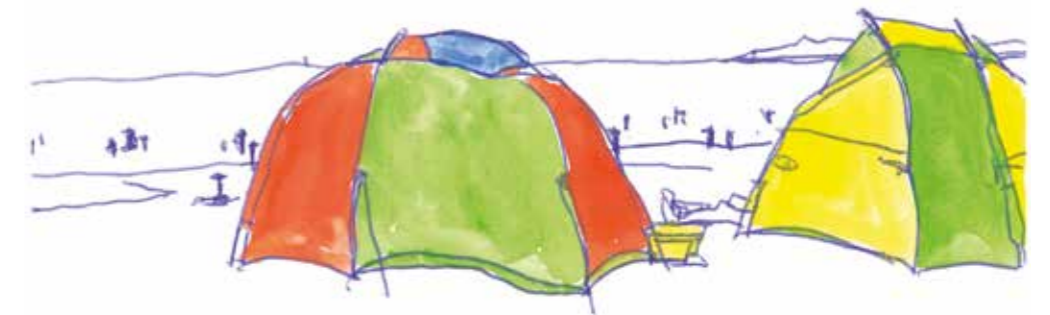
Onlangs ontving de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum een heel welkome donatie. Een mooi geldbedrag. Afkomstig van twee van onze vrienden. Het bestuur is hen bijzonder erkentelijk voor dit gulle gebaar; het komt volledig ten goede aan de verenigingsactiviteiten. De schenkers willen niet te koop lopen met hun royale gift en wensen anoniem te blijven. Dat begrijpen we, maar ik wil, zonder hun namen te noemen, hen op deze plek hiervoor toch hartelijk bedanken.

Voor mij vormt die schenking ook de aanleiding om in dit blad in het algemeen eens bij schenkingsmogelijkheden stil te staan. Het kan immers andere vrienden op het idee brengen dit gedrag te volgen. Bovendien zie ik dat veel andere instellingen op het gebied van cultuur en gezondheidszorg, de bekende goede doelen, op hun website op die mogelijkheden wijzen. Onze vereniging wil daarin niet achterblijven.

Ons past daarbij overigens terughoudendheid. We willen niet onnodig hebbertig overkomen, want we zijn natuurlijk op zich al heel tevreden dat je het museum en de vereniging steunt met je jaarlijkse contributie. Maar mocht je in je ondersteuning verder willen gaan, dan staat een paar mogelijkheden voor je open: een eenmalige schenking of een periodieke schenking. Tot slot is er de mogelijkheid om in een testament een legaat op te nemen. En mocht je speciaal aan het museum willen schenken of een bedrag willen nalaten, maar vind je dat de gemeentelijke status die geste in de weg staat, dan kun je via onze vereniging daarin een manier vinden. Onze vereniging heeft namelijk de status van 'Algemene Nut Beogende Instelling', de zogeheten ANBI-status. Dan biedt schenken voordelen: voor jou en voor ons.

Schenken en nalaten is best ingewikkelde, fiscaal-juridische materie. Ik ga me er dan ook niet aan wagen om over de verschillende schenkingsmogelijkheden uitleg te geven. Ieder zijn vak. Daarom hebben we notaris Mr. David Sjerp van Schäfer Notarissen uitgenodigd voor de leden een aantal mogelijkheden, met de fiscale randvoorwaarden, op een rijtje te zetten. Je treft zijn uiteenzetting verderop in het blad aan. Daarnaast wil ik graag verwijzen. Met dank aan de notaris. En alvast met dank aan toekomstige gulle gevers. ●

Stefan de Bever

Donation to our association
Our association recently received a donation from two of our friends. In response to this, the chairman points out the various donation options. For more details, he refers to an explanation of notary David Sjerp, on the next page of this magazine.

Goed doen...

Over schenken en nalaten aan goede doelen

Aan tafel bij de notaris zijn mensen vaak een open boek. En ondanks dat we allemaal zó ontzettend van elkaar verschillen, vliegen de clichés me dagelijks om de oren. Wat we als mensen naar mijn idee zeker gemeen hebben, is dat we ons goed voelen bij het verrichten van een goede daad. Gelukkig maar! Voor mensen die het vermogen hebben om op bredere schaal 'goed te doen' biedt de overheid een aantal faciliteiten. Daarmee wordt geven aantrekkelijk. Met in gedachten het woord van de voorzitter, som ik er een aantal op:

Eenmalige gift of periodieke gift

Een vrijwillige eenmalige gift kan voor de schenker aftrekbaar zijn. Er gelden dan (uiteraard) wel een aantal voorwaarden. Zo mag de instelling die de gift ontvangt geen tegenprestatie leveren voor de gift. Ook geldt een drempelbedrag en een maximum. Voldoet de schenker aan de voorwaarden? Dan is de gift aftrekbaar voor de inkomstenbelasting. Bij een culturele ANBI-instelling (zie verderop) honoreert de fiscus zo'n gift zelfs met een extra aftrek van 125%.

Periodieke schenkingen zijn volledig aftrekbaar voor de inkomstenbelasting. Er geldt géén drempel en geen maximumbedrag. Ook hier gelden bepaalde voorwaarden. De belangrijkste is dat de gift goed moet worden vastgelegd, bij de notaris of in een onderhandse overeenkomst. Ook geldt een periode van minimaal 5 jaar. In die overeenkomst moet dan ook goed rekening zijn gehouden met veranderende situaties, bijvoorbeeld als de schenker niet meer in staat is om te betalen. Let goed op dus!

Iets nalaten

Als gelden niet liquide zijn, is het moeilijk om ze weg te geven. Veel mensen kiezen er daarom voor om pas iets te 'geven' na hun overlijden. Het makkelijkste voorbeeld is natuurlijk dat de meeste mensen veel vermogen in hun huis hebben zitten (en dus niet op de bankrekening hebben staan). In dat geval kan men in een testament een legaat opnemen. De erfgenamen zijn dan verplicht om dat bedrag van de erfenis uit te keren aan de instelling aan wie het legaat is toegekend. Soms is een instelling zelfs volledig erfgenaam. Als er schulden zijn kan dat echter risicovol zijn voor de instelling.

Bedrijven

Er zijn ook genoeg ondernemers die graag goed willen doen met hun bedrijf. Soms wordt het zelfs in maatschappelijk opzicht van een bedrijf verlangd: *maatschappelijk verantwoord ondernemen* wordt steeds belangrijker. Het kan belastingtechnisch voor een bedrijf ook aftrekbaar zijn. Vereniging Vrienden Van Abbemuseum is een ANBI: een Algemeen Nut Beogende Instelling. ANBI's betalen geen belasting over de schenkingen die ze krijgen. Zo kunnen ze de schenking voor de volle 100% inzetten voor hun doelstelling. Als aan de schenking een tegenprestatie is verbonden, moet de ANBI wel schenkbelasting betalen.

De bovenstaande informatie is wat summier, maar het geeft wel een goede indruk van de mogelijkheden. Voor beantwoording van concrete vragen of het geven van meer gedetailleerde informatie staat ons kantoor graag tot uw dienst! ●

David Sjerp

Explanation of donation options

At the request of the chairman Stefan de Bever, notary David Sjerp lists the options for making a donation to the association: one-off or periodic. But a gift can also be made after death, as part of the will.

Focus en Samenspel

Weebers Vastgoed Advocaten NV is een advocatenkantoor gespecialiseerd in bouw- en vastgoed vraagstukken. Wij zijn werkzaam voor het bedrijfsleven, gemeenten, woningcorporaties en (institutionele) beleggers en mogen gerenommeerde partijen in het vastgoed tot onze cliënte rekenen. Op basis van onze brede kennis van de bouw- en vastgoedwereld adviseren en procederen wij voor onze cliënten. Een sterke combinatie! Onze kernwaarden zijn focus en samenspel met als doel het beste en meest duurzame resultaat te bereiken voor onze cliënten.

Gebiedsontwikkeling@vastgoed-advocaten.nl
040 21 20 400
www.vastgoed-advocaten.nl

KUNSTIN OEDENRODE 30 jaar

50 KUNSTWERKEN
5 PROJECTEN

ARCHITECTUUR
AUDIOVISUEEL
TECHNOLOGIE
FILM
BEELDEND

LANGS EEN HISTORISCH
WANDELPAD VAN 25 KM

SINT-OEDENRODE

WANDELEN IN HET DOMMELDAL
In 30 jaar heeft Kunststichting Sint-Oedenrode een schitterend wandelpad gerealiseerd langs en om de Dommel, in de 'achtertuin' van Van Abbe. Kijk op: <https://www.bezoekmeerijstad.nl/routes-overzicht/3799715621/kunstroutes-sint-oedenrode>

Kunststichting Sint-Oedenrode is recent overgegaan in: KunstStichting Meerijstad

Rond door recht Lucas Lenglet, 2011

Positions #7

Alles van waarde doe je met anderen

Vanaf 13 mei tot 24 september 2023 is in ons museum de zevende editie te zien van de tentoonstellingsreeks Positions. Dit keer ligt de nadruk op het belang van collectieven. Vijf internationale en lokale kunstenaarsgroepen gaan met elkaar in dialoog. De verhalen worden multidisciplinair uitgebeeld. Bezoekers laten nadenken over afhankelijkheid en partnerschap is de opzet. Een verkenning vooraf.

De aanleiding

Mondiale problemen zoals een pandemie, gendervraagstukken, klimaatcrises, sociale onrechtvaardigheid en internationale oorlogen, vragen om nieuwe samenwerkingen. Kunstenaars nemen het voortouw en geven op deze expositie vorm aan de stijgende noodzaak van het collectief. Aandacht hiervoor bestond eerder op de laatste grote kunsttentoonstelling Documenta fifteen: 'lumbung' in Kassel. Ons museum bouwt met de zevende Positions expositie het thema collectiviteit verder uit.

De titel van de expositie is gebaseerd op een quote van activist Mariame Kaba: 'Everything Worthwhile Is Done with Other People' ofwel alles van waarde doe je met anderen. Haar politiek geëngageerde vader leerde Kaba dat je alleen met anderen iets waardevols in je leven kunt bereiken. Alsof het een 'soundtrack' in haar hoofd betreft, hanteert ze deze wijze les bij al haar activiteiten als organisator, docent, archivaris en curator. Ze houdt zich bezig met problematiek rond raciale- en genderrechtvaardigheid en diverse vormen van geweld.

Bovenstaande quote vormt de verbindende factor tussen de vijf collectieven op de Positions #7 tentoonstelling. In tien zalen van de oudbouw worden de praktijken van vijf samenwerkingsverbanden getoond naast individuele werken van de leden van de deelnemende collectieven. Ieder werkt van uit de eigen discipline. Onze zintuigen worden geprikkeld door een radiohoorspel, een tempel vol bloemen met medicinale eigenschappen, cakes van eetbare klei, analoge film en interactieve installaties. We bekijken in dit artikel eerst de collectieven nader.

De collectieven

Het kunstenaarsduo **Ellen Gallagher & Edgar Cleijne**, bestaande uit een Amerikaanse en Nederlandse kunstenaar, deelt een atelier in Rotterdam. Zij werken sinds 2004 samen en creëren vooral meeslepemde filminstallaties waarin ze complexe symbolische systemen en verhalen presenteren. Ze onderzoeken diverse thema's zoals ras, identiteit en transformatie en relateren die thema's bijvoorbeeld aan moderne Westerse kunststromingen, denk aan abstractie. Een fascinatie voor transformatieprocessen van 'alles' wat leeft, is daarbij belangrijk. Op de huidige expositie tonen ze hun zaalvullende 16 mm filminstallatie *Drowned Forest*. Bovendien laat een combinatie van schilderijen van Gallagher met foto's van Cleijne de intieme relatie zien met de wereld om en onder ons.

De in 2005 opgerichte groep **Jatiwangi Art Factory (JaF)** uit Indonesië werkt in de vorm van gemeenschapsprojecten voor eigentijdse kunst en culturele praktijken die deel uitmaken van het lokale discours. Onderzocht wordt op welke manier het mogelijk is om hedendaagse kunst en culturele activiteiten te contextualiseren met het lokale, landelijke leven. Hier op de Positions #7 expositie presenteren ze een mobiele installatie in de vorm van een kraampje. Bezoekers kunnen proeven, praten en muziek maken. De connectie tussen het lokale plattelandsleven en de terracotta-industrie in het district Jatiwangi (Java), hun thuishaven, wordt zo benadrukt.

Metro54 & ABC Noorderlicht College (met o.a. Yahaira Gezius, Kwami Coleman en Pris Roos). Metro54, een multidisciplinair platform voor jonge kunstenaars, designers en artiesten, ontwikkelt speciaal voor de expositie samen met het ABC Noorderlicht College het radio hoorspel *Sonic Things: A Radio Play (a title in progress)*. Leefwerelden van jonge verhalenvertellers vormen de kern. Aan de basis staat een reeks workshops en het werk van diverse muzikanten. In een specifiek daarvoor ingerichte ruimte kunnen bezoekers het hoorspel beluisteren.

Amabaka x Olaniyi Studio (Tabita Rezaire en Yussef Agbo-Ola), *Nono Soil Temple*.

Tentoonstelling: *Reclaim the Earth*, Palais de Tokyo (Parijs, 2022).

NTU (Bogosi Sekhukhuni, Nolan Oswald Dennis en Tabita Rezaire) is een sinds 2015 in Zuid-Afrika gevestigd familie- en creatief bureau werkzaam op het snijvlak van spiritualiteit en technologie. Dominante kennis- en machtsstructuren worden bevraagd. Voor de huidige expositie wordt samengewerkt met Yussef Agbo-Ola. Gezamenlijk presenteren ze een *safe space* ofwel een veilige, beschermde ruimte op het internet. Een *safe space* houdt een veilige omgeving in, een omgeving waar mensen zichzelf kunnen zijn zonder veroordeeld, gediscrimineerd of slachtoffer van (fysiek en psychologisch) geweld te worden.

Met dank aan de kunstenaars. Foto: Yussef Agbo-Ola.

Met een nieuwe verbeelding van de nachthemel, een astronomisch monument en een tempel vullen deze kunstenaars de museumzalen. In de tempel vol geluid en drogende planten ontdekken en delen bezoekers de voordelen van plantaardige medicijnen.

Subversive Film (Reem Shilleh & Mohanad Yaqubi) is een filmonderzoeks- en productiecollectief. Ze focussen op historische werken in relatie tot Palestina en diens regio. We zien op de Positions #7 expositie hun filmproject *Tokyo Reels*, bestaande uit een aantal ongeziene beelden gemaakt tussen 1960 en 1980. Ze benadrukken hiermee de daarin eerder onopgemerkte anti-imperialistische solidariteit tussen Palestina en Japan. *Tokyo Reels* werd ook vertoond op genoemde Documenta in Kassel.

Multidisciplinaire verhalen

Samengevat bestaat de tentoonstelling Positions #7 uit vijf verhalen opgebouwd uit diverse media door vijf verschillende collectieven. Positions #7 presenteert hoe collectiviteit mogelijkheden biedt om verder te kijken dan geschetste kaders en collectief de toekomst vorm te geven. De expositie houdt ons een spiegel voor; samenwerking staat centraal. Laten we ervoor waken dat het grootste risico voor onze mensheid in deze eeuw niet het gevaar van oorlogen, klimaatveranderingen en pandemieën is, maar ons gebrek aan bereidheid om gezamenlijk aan oplossingen te werken. Kortom: met elkaar kijken, nadenken en napraten over het getoonde is gewenst. Je komt toch ook? ●

Lisette Almering

The Importance of collectives
The 7th edition of the exhibition Positions emphasizes the importance of collectives. Five international and local artist groups start a dialogue with each other. The stories are multidisciplinary. In this article we explore the collectives beforehand.

Feldenkrais brengt mensen in beweging

Leerlingen Novalis College ervaren het museum

Grondlegger Moshe Feldenkrais (1904-1984) was ervan overtuigd dat bewegen je denken, voelen en willen kan veranderen. Dat hebben we onderzocht. Binnen een maand drie activiteiten organiseren rondom Feldenkrais. Dat is idealistisch. Dat vraagt beweging en die beweging is er gekomen voor leerlingen van het voortgezet vrijeschoolonderwijs, het Novalis College in Eindhoven.

Ineens waren er meer dan 200 leerlingen in het Van Abbemuseum. Op de deken in de gele zaal, in het parlement en bij de rondleidingen. Honderd per dag in een voorbereidingstijd van nog geen twee weken. Dat vraagt heel wat van beide organisaties. Kartrekkers Nelleke Slofstra, vrijwilliger bij het museum, en Sarge Meulman vanuit de ouderraad van het Novalis College kregen deze bijzondere klus in samenwerking met alle anderen, binnen en buiten het museum, voor elkaar.

Het begon bij de kennismakingsles voor docenten in het museum. Deze werd gegeven door Feldenkrais-docente Marieke Willekens. En tijdens de Thema avond *Denken Voelen Willen* in het Novalis College gaf Feldenkrais-docente Moniek Frankort een workshop aan de ouders van de leerlingen. Steven ten Thije, hoofd Collecties van het museum, sloot deze avond af met de geschiedenis van Feldenkrais in het museum en het werk van Yael Davids, in relatie tot de collectie en de identiteit van het Van Abbemuseum.

Op 21 en 22 maart 2023 waren er per ochtend 50 kinderen in het parlement, 25 voor de Feldenkrais en 25 voor de rondleiding in het museum. En na een uur wisselden we, zodat iedereen aan alles deel kon nemen.

In het parlement was alle ruimte voor dialoog. De leerlingen konden stemmen over morele stellingen en dat maakte heel wat los bij de dertien/veertien jarigen. Zonder telefoons want die zaten allemaal in de kluisjes. Tijdens de lunch kletsten ze 'noodgedwongen' verder met elkaar. Na de wissel kregen ze een rondleiding en bekeken het werk van Marlene Dumas, Gam Bodenhausen, Ossip Zadkine en Marc Chagall. Het maakte veel indruk. Daarna de schoenen uit en op de deken in de gele zaal een plekje zoeken voor de Feldenkraisles door docent Mascha Löschmann. Ontspannen en verfrist kwamen de kinderen terug in het parlement. En onder begeleiding van dirigent Jan Snel en Pim Müller zongen we gezamenlijk een zachte toon waarop Nelleke Slofstra het klankgedicht *Lobelia 1* van I.K. Bonset uitsprak.

Met deze mooie ervaringen worden de leerlingen kleine promotors van het museum. Zo is Feldenkrais het middel geworden waardoor de beleving in het Van Abbemuseum onvergetelijk wordt. ●

Sarge Meulman

Iedere vrijdagochtend om 9.30 kun je in het museum een Feldenkrais-les bijwonen. Voor info over de Feldenkraisles en Yael Davids: raadpleeg de website van het Van Abbemuseum

Steven ten Thije: uitleg Novalis College
Foto: Bram Busink

Nelleke Slofstra: rondleiding Dwarsverbanden
Foto: Bram Busink

Mascha Löschmann: Feldenkrais, instructie
Foto: Mitchell van Eijk

Mascha Löschmann: Feldenkraisles, stilte
Foto: Mitchell van Eijk

Jan Snel: als dirigent voor de leerlingen
Foto: Mitchell van Eijk

Nelleke Slofstra: klankgedicht
Foto: Bram Busink

Portret van twee jongens (initiatie/chirurgie)

Inwijding in vroeg werk van Tiong Ang

In elk museum kun je geheel onverwacht oog in oog staan met werk dat direct intrigeert, afstoot, toch aandacht vraagt en die aandacht zelfs vordert. Een dergelijk kunstwerk hangt op de begane grond in het Van Abbemuseum: 'Portret van twee jongens (initiatie/chirurgie)' uit 1991 van de beeldend kunstenaar Tiong Ang (Surabaya, 1961) dat noopt tot nauwkeurig kijken.¹

Prachtig gruwelijk en gruwelijk prachtig

Het is meteen duidelijk: dit is een bijzonder schilderij met een wrede voorstelling die afstoot. Tegelijkertijd trekt het werk aan door zijn esthetiek: de combinatie van zware drager, schrale verfpbreng, versluisende voile en de manier van weergave van het herkenbare. De tegenstelling tussen esthetiek en wrede afbeelding dwingt om niet weg te gaan, maar te blijven staan en verder te kijken. 'Zien' en 'begrijpen' zijn uiteindelijk het logische vervolg op 'kijken'.

Lieflijke, bolle wangetjes

De twee ronde, aaibare kleuterkopjes, de dikke wangetjes en krulletjes vormen een schrijnend contrast met hun misvormde gezichtjes. Die misvorming is bij beide kinderen eender en in spiegelbeeld. Ieder jongetje heeft op de plaats van de neus één oog met gezwollen oogleden. Daar waar de wenkbrauwen samenkomen zit een ovale vorm met de opening aan de voorzijde. Ook de wenkbrauwen zijn vervormd. Hun oren hebben een kleine uitstulping richting de wang. De jongetjes kijken elkaar niet aan, maar schuin langs elkaar heen. Toch horen ze bij elkaar als een tweeling, als vriendjes. De beide ogen vormen samen een nieuw gezicht. De 'chirurgie' moet een grote rol gespeeld hebben bij de 'initiatie'.

Initiatie en chirurgie

Tiong Ang² reisde aan het begin van zijn loopbaan op uitnodiging van een antropoloog naar het zuiden van Senegal naar het dorp Nioumoun, waar de Diolastam woont. Het fundamentele leven gedurende enkele maanden daar bracht hem in aanraking met vele Afrikaanse rituelen, waaronder de transitie naar volwassenheid: de (lichamelijke en mentale) initiatie. Dit bracht hem op het idee zijn (toekomstige) schilderijen te initiëren. Gedurende twee jaar was 'initiatie', als een rituele verminking, zijn onderwerp. Hij maakte veel gebruik van afbeeldingen en foto's van mensen met blinde ogen (o.a. uit de media). In een medisch wetenschappelijk boek ontdekte hij 16de-eeuwse gravures van de meest bizarre en lugubere misvormingen bij misgeboortes. In het *Portret van twee jongens (initiatie/chirurgie)*, 1991, speelt het visuele motief een belangrijke rol: het (blinde) oog. Eenogigen (cyclopen) bestaan, maar werden in de volkscultuur als iets duivels en zeker als een straf van God gezien.

De kunstenaar heeft de betreffende gravures enigszins gewijzigd door de jongens kort, licht krullend haar te geven en met bolle wangen. Hij spiegelde de beide eenogige jongens, waardoor ze samen één gezicht kregen, maar toch twee individuen bleven.

Ang: "Wat er op de gravures gebeurt is realistisch, maar niet levensvatbaar: een oog, een mogelijke oogschelp boven een oog, een oog niet doorontwikkeld, maar wel met oogschelp (komt naar buiten). De misgeboortes zijn allemaal anders. Maar de kinderen (op de gravures, H.B.) zien er niet triest uit, maar eerder vrolijk. Is dat een eigen interpretatie van de graveur?"

Een donker boek met voile

In de negentiger jaren van de vorige eeuw werd op schilderkunst neergekeken en was niet langer 'en vogue'. Toch koos de kunstenaar voor dit medium, maar zonder een 'malerisch' effect. Het werk bestaat uit drie panelen, die los van elkaar geëxposeerd kunnen worden.

Wanneer het middenstuk ontbreekt, moet de beschouwer intensiever kijken. Immers, alleen de twee achterhoofdjes zijn zichtbaar. Ang: "Ik schilder, maar doe er iets mee: versluisen. Op een gegeven moment voegde ik daar volume aan toe, het schilderij als ding, als lichaam. Zo ontstonden een soort houten kasten die de werken dikker maken, zodat ze naar je toekomen." Na de beschildering (alkydverf³ op linnen op hout), bedekte Ang ieder paneel afzonderlijk met een zwarte, licht doorzichtige voile. Strak gespannen over 'de kast' met schildering breekt het de lichtval en verdonkert de voorstelling. Ang: "Het effect van de sluier is als een afwendend gebaar. Veel is door de sluier niet meer goed te zien, waardoor er ambivalentie ontstaat." "Behind the veil there is doubt, vanity, betrayal. Everything will be left open in its most luminous presence. Nothing but painted images," verklaart de kunstenaar al in 1989.⁴

En toen...

Na ongeveer twee jaar ontdekt de kunstenaar dat: "... ik liever iets vind, dan maak. Het werk als beeld ontstaat uit het proces, niet via het ontwerp... dus in een organisch, losser proces. Schilderen was tē gekaderd." En die ontdekking leidde daarna tot heel ander werk. Na het ontlenen van materiaal aan bestaande media richt Ang zich in samenwerking met andere kunstenaars procesmatig op de productie van video-films, ruimtelijke installaties en andere media, waarbij hij voor de totstandkoming interactieve processen gebruikt. ●

Hanny Beerens

¹ Het kunstwerk werd in 1996 voor het museum aangekocht door conservator Jaap Guldemond. Hij schreef over het werk een uitgebreide tekst in de museumpublicatie *Zes projecten*, in te zien in de bibliotheek van het Van Abbemuseum en mogelijk nog aan te schaffen via antiquariaat: <https://www.boekwinkeltjes.nl>.

² Info via een interview met Tiong Ang, maart 2023. Met dank voor zijn openheid en uitstekende toelichting over zijn werk, zijn inspiratiebronnen, inzichten en visie.

³ Alkydverf is een verfsoort waarbij alkydhars als bindmiddel wordt gebruikt. Om die reden wordt alkydverf ook wel alkydharsverf genoemd. Alkydhars is een kunsthars en is een polymeer. De toepassing van alkydverf is heel breed. www.technischewerken.nl

⁴ Expositie *Low Lands to London*, Goldsmiths' Gallery, London. 1989.

Tiong Ang
Portret van twee jongens (initiatie/chirurgie), 1991
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Initiation and surgery
The treated artwork is now visible during the exhibition *Delinking and Relinking*. The artist Tiong Ang, (Surabaya (IDN), 1961) was inspired by the initiation rite in Senegal, Africa, where he stayed for several months. His second inspiration are the gravures from a medical, medieval book with pictures of deformation of children of miscarriages. His goal was to initiate his picture.

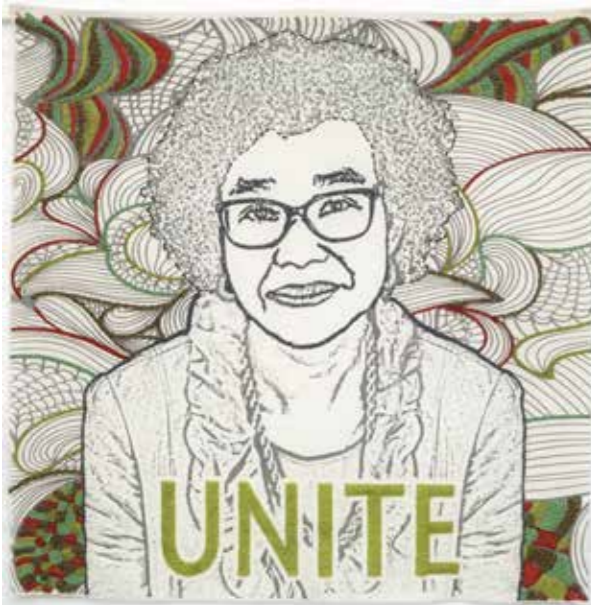
Zwart activisme als kunstzinnig uitgangspunt

Patricia Kaersenhout brengt trotse rebellen in beeld

Patricia Kaersenhout is met haar werk *Proud Rebels* tot 1 juli 2025 te bewonderen in de collectiepresentatie *Dwarsverbanden*. De tentoongestelde portretten van trotse rebellen zijn een eerbetoon aan de emancipatiebeweging van zwarte vrouwen. Wie zijn die 'rebelse' vrouwen?

Patricia Kaersenhout

In de vorige aflevering van *KwArts* hebben we al kennis gemaakt met Patricia Kaersenhout. Ze is in 1966 geboren in Den Helder, is een beeldend kunstenaar, cultureel activiste en feministe met een Surinaamse achtergrond. Ze gebruikt een breed scala aan media en werkt veel samen met anderen. Met haar werk wil ze ons bewust maken van de zwarte emancipatiebe-

Patricia Kaersenhout
Proud Rebels
(Ernestine Comvalius – Unite)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

weging die eind twintigste eeuw in Nederland op gang is gekomen. Activisten maar ook politici en mensen met invloed op de publieke opinie spreken zich sindsdien openlijk uit voor gelijke behandeling van mensen met een andere dan witte huidskleur.

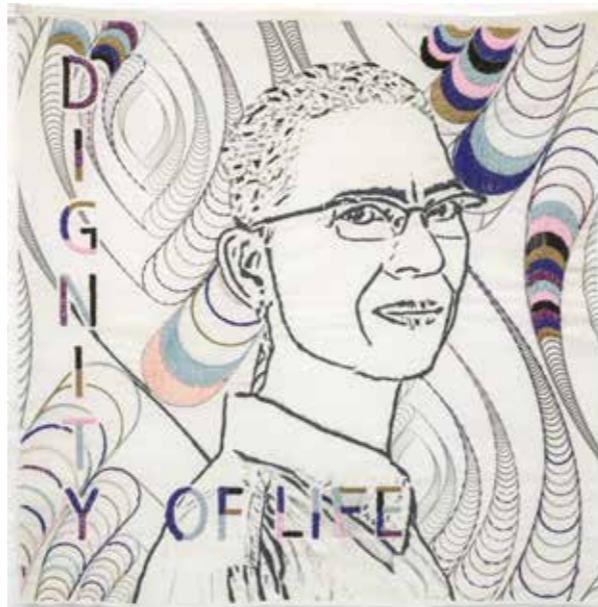
Ook in Nederland werden zwarte vrouwen geconfronteerd met racisme en seksisme. In 1985 verenigde zich een aantal gekleurde vrouwen; ze noemden zichzelf 'zmv-vrouwen' (zwart, migrant en vluchteling). Ze willen hiermee tegenwicht bieden aan het 'witte' karakter van de Nederlandse vrouwenbewegingen, zij herkennen zich niet genoeg hierin. De problematiek van de zwarte vrouwen is veel complexer en wordt niet alleen gevormd door seksisme, maar ook door racisme, verblijfsvergunningen, uithuwelijking en sociaal isolement door taalachterstand.

Trotse rebellen

Het zijn juist deze 'zmv-vrouwen', die een belangrijke rol hebben gespeeld in de emancipatie van zwarte vrouwen, die Kaersenhout portretteert onder de noemer *Proud Rebels*.

De portretten zijn oorspronkelijk gemaakt voor een presentatie in de Bijlmer in 2015; een grote groep Surinamers is hier immers naar toe verhuisd toen Suriname onafhankelijk werd. Van de oorspronkelijke negen portretten zijn er drie in 2017 aangekocht door het Van Abbemuseum. De portretten zijn digitaal geprint op polyester mesh, een zachte en rekbare stof. Hierop zijn gekleurde kralen en parels geborduurd door zwarte vrouwen uit Senegal; dit alles onder supervisie en regie van Patricia Kaersenhout. De drie aangekochte portretten van Gloria Wekker, Ernestine Comvalius en Philomena Essed zijn momenteel te bewonderen in het Van Abbemuseum. Op alle portretten staan persoonlijke woorden geborduurd die bij de vrouwen passen. *Dignity of life* (Essed) en *Unite* (Comvalius) lijken uit de koker van het antiracisme activisme te komen. *Gold coin* (Wekker) komt uit de titel van haar dissertatie: *Ik ben een gouden munt, ik ga door vele handen, maar verlies mijn waarde niet: subjectiviteit en seksualiteit van Creoolse volksklasse vrouwen in Paramaribo*.

Patricia Kaersenhout
Proud Rebels (Philomena Essed – Dignity of Life)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Kruispuntdenken

Bijdragen vanuit de wetenschap waren onontbeerlijk om de sociale ongelijkheid tussen de witte meerderheid en de etnische minderheid te verkleinen. De Surinaams-Nederlandse antropoloog Gloria Wekker (Paramaribo 1950) werd in 2002 de eerste Nederlandse hoogleraar in gender en etniciteit. Tijdens haar oratie introduceerde zij het kruispuntdenken oftewel intersectioneel denken. Haar onderzoek focust zich op het kruispunt van gender, seksualiteit, Afro-Caribische diaspora (mensen met Afrikaanse voorouders als gevolg van de Trans-Atlantische slavenhandel) en postkolonialisme. Ze bestudeert onder meer racisme, wit privilege, kolonialisme, zwart (Nederlands) feminisme en lesbische seksualiteit. Gender moet altijd in samenhang worden gezien met natie, klasse, seksualiteit en etniciteit. Het gaat dus niet over biologische kenmerken, maar over de sociale en culturele aspecten van het man- of vrouw-zijn. Iemand's identiteit wordt bepaald door de samenhang van deze principes. Het kruispuntdenken gaat uit van het en-en-denken in plaats van het en-of-denken: iemand kan vrouw zijn, en zwart, en lesbisch, en.....

Geëngageerd theater

Ernestine Comvalius (Paramaribo 1954) kwam op haar negende naar Nederland. Ze studeerde in Utrecht sociale wetenschappen (andragologie) met als bijvakken psychologie, theater en creatieve expressie. Later volgde nog een aantal managementopleidingen. Tijdens haar studie was ze actief binnen de vrouwenbeweging en werkte ze bij de Utrechtse bond van Surinaamse vrouwen. Binnen theatergroep *Makandra* (opgeheven), Theater Krater en het Bijlmer Parktheater heeft Comvalius zich altijd bezig gehouden met theater dat gericht is op actuele vraagstukken rond o.a. vrouwenemancipatie, migratie en de achterstelling van allochtone kinderen in het onderwijs.

Alledaags racisme

Philomena Essed (Utrecht 1955) heeft Surinaamse ouders. Ze heeft culturele antropologie gestudeerd en is gepromoveerd in de sociale wetenschappen. Op dit moment is ze hoogleraar Critical Race, Gender en Leadership Studies aan de Antioch University in Ohio in de Verenigde Staten. Ze is ook verbonden aan het Gender Studies programma aan de Universiteit Utrecht. Essed is een pionier in het racisme onderzoek; in Nederland is zij vooral bekend geworden door haar boek *Alledaags racisme* en de publiëksuitgave van haar dissertatie *Inzicht in alledaags racisme*. Vooral het laatste boek maakte sterke reacties los in het Nederlandse publieke debat. 'Alledaags racisme' is de term die Essed gebruikt voor bewuste en onbewuste racistische uitingen die mensen meemaken in de alledaagse omgang met mensen buiten hun etnische groep.

Eerbetoon aan de emancipatiebeweging van zwarte vrouwen

Het is zonneklaar waarom Patricia Kaersenhout juist deze vrouwen heeft geportretteerd. Voor haar, als kunstenaar en activiste, zijn de *Proud Rebels* een kunstzinnig uitgangspunt voor een nieuw bewustzijn over zwarte emancipatie. Ze reflecteert niet alleen over de gevolgen van de erfenis van de Nederlandse koloniale periode en de reactie daarop, maar ook over actuele ontwikkelingen in verband met migranten uit Afrika. Ze ziet zichzelf als een dienend medium om de geschiedenis waarvoor nooit aandacht is geweest door middel van kunst weer onder de aandacht te brengen. Haar bijdrage voor een completer en eerlijker beeld lijkt wat *Proud Rebels* betreft meer dan geslaagd. ●

Marja van Osch

Patricia Kaersenhout
Proud Rebels (Gloria Wekker – Gold Coin)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Proud Rebels

Patricia Kaersenhout can be admired with her work *Proud Rebels* until July 1, 2025 in the collection presentation 'Delinking and Relinking' (*Dwarsverbanden*). The portraits of proud rebels on display pay homage to the black women's emancipation movement. Who are these "rebellious" women?

Jongerenproject Radically Mine

De diepere betekenis van *Slavic Blood* van Sasha Brons

Met dank aan Sasha Brons voor het gebruik van haar projectverslag

Voor de 14de editie van het Radically Mine - project (2023) koos het Van Abbemuseum 'solidariteit' als thema. Jongeren van diverse scholen maakten hiervoor een kunstwerk, geïnspireerd op de museumcollectie. Op de expositie is het betekenisvolle werk *Slavic Blood* te zien van Sasha Brons, leerling 6 VWO aan het Augustinianum in Eindhoven.

Inspiratie

In het museum zag Sasha Brons het werk *Gen XX* (1997-2001) van Sanja Iveković met foto's van hedendaagse topmodellen, gecombineerd met de namen van Slavische verzetsvrouwen die in de Tweede Wereldoorlog werden vermoord. "Bij het zien voelde ik direct een connectie met mijn eigen Slavische achtergrond, een vorm van solidariteit", zegt ze. Ze is zelf half Russisch, half Nederlands. "Het inspireerde me om mijn eigen kunstwerk over de oorlog te maken." Haar kunstwerk beeldt in een serie foto's uit hoe een half Oekraïense en half Russische jonge vrouw zich zal voelen: overspoeld door tegenstrijdige gevoelens en onder druk gezet om een kant te kiezen. De vrouw denkt terug aan een tijd van vrede en beseft dat Russen en Oekraïners van dezelfde etnische afkomst zijn en niet horen te vechten. "Ik koos voor de titel *Slavic Blood* omdat die enerzijds verwijst naar het bloed dat Slavische volkeren gemeen hebben en anderzijds naar het bloed dat in de oorlog wordt verspild", legt ze uit.

Volop symbolen

"Het medium fotografie hanteerde ik, omdat ik daarmee goed kan vastleggen wat ik wil vertellen." Ze poseerde zelf als model op de foto's waarin ze diverse traditionele symbolen verwerkte. "Op de linker helft van het lichaam gebruikte ik de kleuren van de Russische vlag en op het rechter deel die van de Oekraïense vlag. Verder staan de kleuren rood en wit in Slavische landen voor schoonheid. De blinddoek heeft een dubbele betekenis. Ze verwijst naar de blinddoek van Vrouwe Justitia die rechtvaardigheid voorstelt. En ze beeldt ook uit dat de jonge vrouw zich verblind voelt door de meningen van haar wederzijdse familie; ze wil haar ogen niet laten zien, weet niet wat te doen. De decoratie op haar hoofd combineert de traditionele Russische hoofdtooi, een soort ronde kroon (kokoshnik), met de traditionele bloemenkrans op het hoofd met linten aan de onderkant, afkomstig uit Oekraïne. De oude Slavische symbolen op de rug dateren uit een ver verleden, nog van voor het Christendom. Van boven naar beneden betekenen ze: eenwording, gerechtigheid, verzoening, familie, solidariteit/ broederschap. Op de handpalmen bracht ik het teken aan voor eenheid en op de vingers de symbolen voor land en moeder aarde." ●

Jan Verheugt

Slavic Blood

For the youth project *Radically Mine* (2023), Sasha Brons made a photo series in which she depicts a young woman, half Russian and half Ukrainian, who rejects war. With old Slavic symbols she shows that Russians and Ukrainians have the same ethnic origin and should not fight.

1: De vrouw probeert de blinddoek af te doen die haar weerhoudt de waarheid te zien.

2: De vrouw realiseert zich dat Oekraïne en Rusland van dezelfde afkomst zijn en laat de symbolen op haar rug zien.

3: De blinddoek is weg en in plaats daarvan komt nu het symbool voor eenheid op de palmen voor de ogen. Ze beseft nu dat de twee gelijk zijn.

caspar de haan
onderhoud & renovatie

schilderkunst. sinds 1749

Harry de Kok - in memoriam

Op 10 februari overleed Harry de Kok. In de jaren negentig was hij als bestuurslid betrokken bij de oprichting van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum. Niet veel mensen kunnen zeggen dat zij met de laatste vier museumdirecteuren hebben samengewerkt, als wethouder, bestuurslid en redacteur. Misschien was hij wel de enige. Hieraan wijdde hij zijn laatste bijdrage aan het Vriendenjournaal.

Meer dan vijftien jaar, tot 2020, maakte hij deel uit van de redactie waarvoor hij tientallen bijdragen schreef. Harry was een bescheiden man. "Wat weet ik nou van kunst?", zei hij eens uit eigen beweging. Dat mag tekenend zijn voor zijn bescheidenheid. Of beter gezegd, zijn terughoudendheid. Hij liet zich niet meeslepen door aard en onderwerp van zijn redactionele bijdragen. Wel keek hij steeds zorgvuldig naar zijn onderwerp: een kunstenaarsboek, een schilderij of een tentoonstelling. Dat leverde altijd helder gestructureerde, treffende en welsprekende beschouwingen op.

Harry was een zachtzinnig mens met een harde kern als het om helderheid van beleid ging. Schipperen was er niet bij. In zijn bijdragen liet hij zich ook wel eens kritisch, positief kritisch, uit over het museum, maar steeds vanuit een grote betrokkenheid. In de redactie was hij een verbindende persoonlijkheid, met aandacht voor kwaliteit, stijl en artistieke relevantie. Als mens toonde hij zich mild en ontvankelijk voor nuances; hij was een beminnelijke, markante persoonlijkheid mét gevoel voor humor. Kortom, een man van wie men zegt: ik heb een vriend verloren. Maar, hem gekend te hebben, is een eer. ●

**Namens (oud)bestuur- en (oud)redactieleden,
Nick van Broekhoven en Piet van Bragt**

‘Volkslogement’ van Charley Toorop

Een schilderij vanuit sociale bewogenheid

Bijna achteloos had ik, sinds de collectiepresentatie Dwarsverbanden, langs de schilderijen van Charley Toorop (1891-1955) gelopen. Wie Charley Toorop was en hoe ze schilderde wist ik wel. Ook 'rook' ik even aan het schilderij Volkslogement (1928), zoals het Van Abbemuseum het had ingericht voor de bezoekers van de tentoonstelling. Ik rook het niet. Toch trok het schilderij nu mijn aandacht, vooral het oplichtende kleine kind in de donkere herberg.

Zwarte wolken

Ik sloeg een boek op over Charley Toorop en meteen sprong de vonk over. Op twee pagina's stonden schilderijen over de brand van Rotterdam in 1940: *Clown* en *Arbeidersvrouw*. Bij beide op de achtergrond de vlammen en de ruïnes van het bombardement. Nog dreigender de zwarte wolken boven de stad. Zo moet mijn moeder het gezien hebben, in de deuropening van ons huis in Rotterdam Zuid, met mij op haar arm. Ik was twee jaar oud en nooit eerder heb ik die zwarte wolken gezien. Tot nu.

Wie was Charley Toorop?

"Don't cry Charley. Don't", placht haar moeder te zeggen als ze viel als kind. Ze huilde ook niet. Charley Toorop kreeg een strenge en degelijke opvoeding. Charley was enig kind van de schilder Jan Toorop en Annie Hall, haar Engelse moeder. Vader en dochter hingen aan elkaar. Charley bracht vele uren door in het atelier van haar vader. Zij werd veel geportretteerd door hem. Beroemd is het schilderij *De nieuwe generatie* (1892) waar de kleine Charley in een kinderstoel zit, omringd door een schilderachtig oerbos. Lang zou deze gelukkige tijd niet duren. De ouders gingen (tijdelijk) uit elkaar en de moeder nam het kind mee naar Engeland. Charley was voorbestemd om violiste te worden en volgde de muziekstudie nauwgezet en met succes. Maar op haar achttiende verjaardag besliste zij anders, stopte haar muziekopleiding en begon te tekenen en te schilderen. Zij exposeerde voor het eerst in 1910 in Domburg, op een zomertentoonstelling, die haar vader had georganiseerd in een daarvoor gebouwd paviljoen.

De grote ogen

Charley wordt tot de luministen gerekend, maar vanaf 1918 begint zij haar persoonlijke stijl door te zetten. De hoofden (koppen) van haar portretten en zelfportretten krijgen steeds meer nadruk, vooral de ogen. Charley begon altijd met één oog te schilderen. Dit oog kreeg dan een zo krachtige nadruk, dat het groot werd in verhouding tot de kop. Soms groeide het hele hoofd mee, zodat het lijkt of het portret uit zijn lijst barst.

Rond 1922 werkt Charley enige tijd in de Borinage. Zij zal daar zeker aan Vincent van Gogh gedacht hebben. Meer dan van haar vader heeft Charley al vroeg invloed van het werk van Van Gogh ondervonden. Het was voor haar de nieuwe wereld. Zij schrijft in 1953 in een brief aan Jany Roland Holst: "De grote tentoonstelling in Amsterdam van zijn werk na de Bevrijding was nog meer voor mij de bevrijding dan het eigenlijke. (...) Ik zag voor het eerst het zelfportret van Van Gogh met dat bleke gezicht en die barre ogen tegen de bewegende groene achtergrond. Ik werd aangegrepen door de intense gewaarwording van die diepe liefde van Van Gogh voor de realiteit.

(...) Ik heb de 'patronne' geschilderd met haar dochter. Ik kon haast niet in dat gezicht kijken, zoiets verschrikkelijks en oneindig sombers kun je je niet voorstellen. Het doek draai ik 's avonds om als ik ga slapen."

Figuren tegen nacht of Volkslogement

In 1949 verwierf het Van Abbemuseum het schilderij *Figuren tegen nacht*. Charley schilderde het doek in 1928, ter plekke in een volkslogement in Amsterdam. *Figuren tegen nacht* waren de armen, die 's avonds laat soep konden krijgen in een achterafzaaltje van het volkslogement. Hierin kwam haar realisme tot uitdrukking. Zij wilde 'echte' situaties en 'echte' mensen schilderen. 'Echt' waren arbeiders en boeren voor haar, mensen voor wie de hoop, idealen en geestkracht onlosmakelijk verbonden waren met lichamelijke inzet, zoals zij ze ieder jaar in Zeeland (Domburg en Westkapelle) had leren kennen. Zij geloofde in arbeid als de weg om tot zelfverheffing te komen.

Figuren tegen nacht is een nachtelijk schilderij, somber op het sinistere af met als centraal motief het zwarte vlak van een uitgedoofd lijkende potkachel, en daarachter als een bleke bloem drijvend op zeeën van onheilspellend duister, een heel jong kind. Het koude nachtszwart van de kachel contrasteert met de hel uitgelichte baby. Daaromheen zijn de figuren gegroepeerd, 'de Eenzamen' zou je kunnen zeggen. Eeuwenlang werden moeder en kind innig afgebeeld. Zo niet bij Charley Toorop. Zelfs het kind is eenzaam, de moeder op afstand. Eenzamer kan niet. In Charley's ogen is "de engste saamhorigheid van mensen, in een groep, een gezin, niet rijker dan een op-elkaar-aangewezen-zijn door onbegrepen beschikking en eender noodlot (...). Het kind is op de schoot van de moeder een toevallig verloren ding, verdedigd uit instinct".

De Vlerken

In de jaren 20 had vader Jan Toorop een huis laten bouwen voor Charley. Het kreeg de naam 'De Vlerken'. Huis en atelier hebben in het leven van Charley een grote rol gespeeld. Haar werk, haar huis en haar kinderen, in die volgorde leefde Charley. Van de drie kinderen van Charley en Henk Fernhout werd Edgar de schilder en daarmee opvolger in de Toorop-dynastie.

Het atelier werd een geliefde plek voor vele kunstenaars; er werd gemusiceerd en gedebatteerd en dichters lazen voor. In de nabijheid lag landgoed 't Oude Hof met zijn geheimzinnig romantische bos. Het vervulde voor Charley een zekere religiositeit, een gevoel van mystiek. Meerder kunstenaars, van wat later de Bergense School zou worden, lieten zich daar door inspireren.

Ik loop door het laantje waar De Vlerken nog staat. Groot en bekend is het atelierraam. Er woont nog familie van Charley. Ik ben bijna binnen geweest, maar ben buiten gebleven. ●

Hannie Groen

Charley Toorop
Volkslogement (1928)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Social concern

Charley Toorop, a famous Dutch artist, worked figuratively. Realism is strongly expressed in the work *Volkslogement*, where poor people could get soup. At that time she wanted to paint 'real' people. Here a view in a gloomy, nocturnal environment, with a very young child.

Niet om op te zitten (3)

Thijs van Kimmenade: de stoel als sculptuur

Onlangs overleed Thijs van Kimmenade. Jarenlang was hij lid van onze Vriendenvereniging. In de jaren zeventig kwam hij als kunstenaar in de belangstelling door een stoel te verheffen tot sculptuur, in vele varianten. Hij vervaardigde geen functionele zitmeubelen (hij was geen meubelmaker), maar creëerde beelden die fascineerden vanwege hun vorm. Reden om in het kader van deze serie stil te staan bij zijn kunstenaarschap.

Zoals kunstenaar Klaas Gubbels direct geassocieerd wordt met koffiekannen, zo geldt dat bij Thijs van Kimmenade voor zijn stoelsculpturen. Hij vervaardigde ze met de nodige humor in vele varianten zoals *Ruggelings* (1975), *Siamese stoel* (1976), *Tweelingstoel* (1976), *Meisje* (2002), *2 Halve stoelen* (2002). De plasticen zijn gebaseerd op rechte keukenstoelen, met korte poten, klein zitvlak en hoge rugleuning en bestaan uit in elkaar gelaste constructies van zwart gemoffeld staal, een toonbeeld van vakmanschap. Hij had dan ook een degelijke kunstopleiding gevolgd.

Thijs van Kimmenade, geboren in 1946 in Geldrop, studeerde aan de Academie voor Beeldende Kunsten Sint-Joost in Breda en aan de Hochschule für Bildende Künste (richting metaaltechniek) in Kassel. Daarna vestigde hij zich als beeldend kunstenaar in Milheeze (gemeente Gemert-Bakel) waar hij actief was als beeldhouwer (in ruime zin), fotograaf en conceptueel kunstenaar. Vanaf 1976 tot 2003 was hij als docent beeldinformatie verbonden aan de Academie voor Beeldende Vorming in Tilburg.

Thijs van Kimmenade
Siamese stoel (1976)
Groepsexpositie
Archieven Van Abbemuseum
Foto: Geert Fingskes

Zijn stoelobjecten, gebaseerd op die simpele grondvorm, waren echter meer dan een uiting van vakmanschap, zoals uit zijn uitleg blijkt: "De stoel komt voort uit een abstract gegeven, figuratief wordt het doordat het 'stoel' genoemd wordt en daardoor een menselijke maat heeft gekregen. Je moet erop kunnen zitten en daarom voel je, iedereen, de maat namelijk 1 op 1. Zo gauw de stoel vergroot wordt, ervaar je dat. De *Siamese stoel* is een symbiose tussen architecturale en biologische fenomenen, absurd en surreëel, een constructie kan immers niet groeien".

Van Kimmenade ergerde zich er weleens aan dat hij alsmaar met die 'stoelen' werd geïdentificeerd. Zijn oeuvre is namelijk veel breder: objecten als vogelhuisjes, kastjes en fantasiegebouwtjes, fotobewerkingen, tekeningen, grafisch werk zoals in eigen beheer uitgebrachte ansichtkaarten en niet te vergeten conceptueel werk. Een voorbeeld van zijn andere werk is *Trappenkelder* voor het Eindhovens politiebureau, een granieten bobbel met in het midden een trapje omlaag. Kortom, Thijs van Kimmenade was een veelzijdig kunstenaar. Toch blijven 'de slanke stoelen' als sterke objecten lang in onze herinnering hangen. Beslist een mooie nalatenschap. ●

Jan Verheugt

Chair sculptures

Artist Thijs van Kimmenade recently passed away. He was best known for his chair sculptures, in many variants. Still, he could get annoyed at being identified only with this early work, because he also made a lot of other work of art.

Niet om op te zitten (4)

Campana Brothers: van plastic tuinstoel naar design

Het Van Abbemuseum verwierf in 2022 een selectie van de designverzameling van Lidewij Edelkoort met o.a. de *TransPlastic Café Chair*, die in het najaar te zien was op de expositie 'De collectie is ...'

Een nieuwe lente, een nieuw begin ... de bollenvelden kleuren, het groen ontluikt, de vogels kwetteren en de tuinstoelen kunnen naar buiten. Een alledaagse kunststof tuinstoel vormt de kern van de *TransPlastic Café Chair*. In 2007 creëerden de Campana Brothers de *TransPlastic*-serie die werd gelanceerd bij de Albion Gallery in Londen. De *TransPlastic*-ontwerpen bestaan uit plastic tuinstoelen en andere objecten, zoals afgedankt speelgoed, poppen, slippers en banden die zijn omhuld met een rotanachtige weefsel. De vezels zijn afkomstig van de inheemse Braziliaanse plant Apui, die woekert en de bomen in het regenwoud verstikt. Net als de bomen in het regenwoud worden de plastic objecten bijna volledig opgeslokt door het organische materiaal, wat de triomf van de natuur over de synthetische wereld symboliseert.

Humberto (1953) en Fernando (1961) Campana groeien op omringd door de natuur in een gebied met veel bamboeplantages. Ze creëren hun eigen universum met het bouwen van boomhutten van bamboe en planten. Bioscoopfilms inspireren hen tot het nabootsen van filmsets. Humberto studeerde rechten, maar sloot zich later aan bij zijn broer Fernando, de architect, om samen in 1984 Estudio Campana op te richten.

Estudio Campana, gevestigd in São Paulo, heeft een ambachtelijke benadering van ontwerp met gebruik van alledaagse, direct beschikbare en vaak gerecyclede materialen. Samen ontwerpen de broers eigenzinnige, expressieve, suggestieve en ook humoristische werken. Geïnspireerd door de creatieve chaos van het Braziliaanse straatleven en alledaagse scenario's, blinken Humberto en Fernando uit in het vermogen om schijnbaar waardeloze materialen te transformeren in innovatief en tot nadenken stemmend design. In 2009 stichten zij het Instituto Campana om hun werk te behouden voor toekomstige generaties, de ambachtelijke technieken te bewaren en voor de ontwikkeling van sociale inclusie.

De gebroeders Campana produceren 'limited edition stukken' in hun studio en werken samen met gerenommeerde internationale productiebedrijven. De objecten worden tentoongesteld en verzameld door musea zoals het Metropolitan Museum of Art, het MoMa, Centre Pompidou, het Museu de Arte de São Paulo en het Vitra Design Museum in Weil am Rhein.

Aan de intensieve samenwerking is abrupt een eind gekomen met het overlijden van Fernando Campana op 16 november 2022 op 61-jarige leeftijd. In 2024 zouden de gebroeders Campana 40 jaar artistieke expressie en grenzeloos onderzoek hebben gevierd.

Op de site Transwood – Estudio Campana kun je meer zien en lezen over deze eigenzinnige ontwerpers. ●

Els Grootemaat

From a plastic garden chair to design

Since 1984, the brothers Campana have been producing limited edition objects. Characteristic is the traditional approach to the design using everyday, often recycled materials. The *TransPlastic Café Chair* is a design which consists of a plastic garden chair combined with rattan.

Campana Brothers
TransPlastic Café Chair (2007)
Collectie Van Abbemuseum,
Foto: Jan Verheugt

Interview met een vriend

Rita Bosch

Rita Bosch is secretaris van het bestuur van de Vriendenvereniging. Ze is ook werkzaam op het bureau van de Vriendenvereniging, onder meer actief als organisator van excursies, kunstreizen en de Vriendensalon. Reden om eens met haar in gesprek te gaan.

Hoe ben je bij de vereniging betrokken geraakt?
Poeh, dat is al best lang geleden. Ik werd destijds gevraagd om mee te helpen bij de ondersteuning van de vereniging, toen het nog een club van ongeveer 300 personen was. Men zal misschien hebben gedacht: die zal dat wel kunnen, is creatief bezig en geïnteresseerd in hedendaagse kunst. Na een paar jaar ben ik Jos Schlüssel als secretaris opgevolgd. Op zich zie ik het als een mooie combinatie van functies: secretaris en organisator; ik ben een soort intermediair tussen bestuur en bureau. En ik vind het gewoon leuk om dingen te organiseren; daar krijg ik energie van. En ik zie dat de mensen enthousiast worden van alle activiteiten.

Wat betekent kunst voor je?

Zolang ik me kan herinneren was ik al in kunst geïnteresseerd, iets wat ik niet direct van thuis heb meegekregen. Met kunst kwam ik voor het eerst tijdens de middelbare school in aanraking toen ik met school het Van Abbemuseum bezocht.

Ben ook zelf met kunstuitingen bezig, vooral keramiek, maar ook met schilderen. Ik ben graag met mijn handen bezig: iets creëren, iets maken, iets zien ontstaan. Zo begrijp ik heel goed de 'strijd' die een kunstenaar doormaakt om tot een idee te komen en dit idee uit te werken. In mijn vrije tijd volgde ik allerlei creatieve cursussen en nam ik zeven jaar lang les aan de Academie in Arendonk, met als richting monumentale kunst. Een best intensieve opleiding: 8 lessen per week en dan nog het voorbereidende werk. Nu geef ik zelf in groepsverband les in keramiek en ben ik als bestuurder betrokken bij een keramiekvereniging. Overigens ben ik beroepsmatig opgeleid op het gebied van mens en arbeid en was ik tevens op dat vlak werkzaam.

Welke kunst spreekt je vooral aan?

Moeilijk om een keuze te maken. Maar het werk van de Spaanse beeldhouwer Juan Muñoz fascineert me al geruime tijd, *Listening Figure* uit 1991 en *Conversation Piece* uit 1994. Beide sculpturen zijn in het bezit van het Van Abbemuseum. Ze gaan over de menselijke behoefte aan communicatie; ze hebben iets kwetsbaars, alleen al door het wankele voorkomen van de tuimelaar figuurtjes. Ook het werk van de Tilburgse kunstenaar Guido Geelen, vooral hoe hij heel basaal met klei en glazuur werkt, boeit me als keramiste. ●

Jan Verheugt

Rita Bosch
Foto: Jan Verheugt

Active with art
Rita Bosch is secretary of the board of the Association Friends of the Van Abbemuseum and organizes for the association art trips, excursions and the Friends Salon. She also makes art, especially ceramics and painting. She developed herself in art through various courses and the Academy in Arendonk (Belgium). Nowadays she also teaches ceramics.

Het vernieuwde Koninklijke Museum voor Schone Kunsten

Een terugblik op een geslaagde excursie naar Antwerpen

De vriendenvereniging organiseert regelmatig excursies naar musea, beeldentuin en belangrijke kunstmanifestaties. Altijd perfect georganiseerd, met een uitstekende lunch en een kleine traditionele consumptie op de terugweg. Je bezoekt interessante expositie die er soms bij inschieten als je het allemaal zelf moet regelen en het gezelschap kenmerkt zich door eruditie en leeftijd.

Dat eerste is een voordeel en het tweede, naar mijn ervaring, zeker geen nadeel. Het meest recente reisdoel van de Vrienden was het KMSKA, het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen, net geopend na een verbouwing en restauratie die bijna twaalf jaar duurde. Verbouwing én restauratie want het historische museumgebouw uit 1890 kreeg zijn negentiende-eeuwse grandeur terug terwijl daar, waar voorheen patio's waren, een nieuw hedendaags volume werd toegevoegd.

Bij een excursie met de vrienden hoort steevast een rondleiding. Maar er is ook altijd gelegenheid om, naast de hoogtepunten waar de gids je langs voert, een rondgang met eigen invulling te maken. In een museum met niet minder dan 13.000 kunstwerken, vanaf de zestiende tot de éénentwintigste eeuw, is dat ook nog maar een beperkte aanvulling.

Die enorme collectie is dan ook bijzonder. Zo'n beetje elk kunstwerk van enige betekenis in Vlaanderen heeft in dit museum een plek gekregen. De moderne kunst gaat tot de eerste helft twintigste eeuw en is ondergebracht in de nieuwbouw. Daar is genoeg te zien: van een kolossale Pierre Alechinsky tot James Ensor en Rik Wouters, die beiden in dit museum met een respectabel deel van hun oeuvre vertegenwoordigd zijn. Verder uiteraard veel Vlaamse kunstenaars: van Constant Permeke tot René Magritte. In de oude herstelde zalen van het oorspronkelijke museum zie je Jan van Eyck, Jan Brueghel de Oude en Pieter Brueghel de Jonge tot uiteraard Antwerps trots: Peter Paul Rubens. Ook zijn er buitenlanders zoals Titiaan, Lucas Cranach de Oude en Hans Holbein de Jonge, Frans Hals, Jan Steen maar ook Rembrandt en van Gogh te bewonderen. De enorme collectie biedt een uitstekend overzicht van alle artistieke ontwikkelingen in de Scheldestad sinds de zestiende eeuw. En ben je niet mee geweest dan is het een aanrader om er zelf heen te gaan

vanwege de rijke collectie maar zeker ook vanwege het gerenoveerde gebouw zelf. ●

Wildrik Burema

Maquette verbouwing
Foto: Wildrik Burema

James Ensor *De val van de opstandige engelen* (1889) Collectie en foto: KMSKA

Rik Wouters *Het rode huis, late sneeuw* (1908) Collectie en foto: KMSKA

Museum in Antwerp

Recently our association visited the Royal Museum of Fine Arts in Antwerp. Specially renovated. And with a beautiful collection of old and new masters in painting. If you weren't there already, a visit is very worthwhile.

Kunst als spiegel van de maatschappij

Over de geëngageerde functie van abstracte kunst

Auguste Comte

Al lopend door het Van Abbemuseum dringt zich de gedachte op dat sommige denkers verrassende ideeën over kunst en maatschappij voortbrachten, zoals de Franse filosoof en socioloog Auguste Comte (1798-1857). Volgens een door hem ontwikkelde wet doorlopen maatschappelijke processen drie opeenvolgende stadia, met kunst als een onlosmakelijk onderdeel van die processen. Zijn theorievorming is van invloed geweest op het marxisme en latere denkers en kunstenaars. In dit artikel verkennen we zijn denken en de betekenis voor anderen.

Stadia 1 en 2

Het eerste door hem genoemde stadium, het theologische stadium, is de fase waarin het fetisjisme of animisme geloof hecht aan het feit dat alles op aarde beziel is waardoor het voorstellingsvermogen ontwikkeld werd. Hij bouwde zijn theorie verder uit door in het tweede stadium in het polytheïsme mogelijkheden te zien voor een verdere ontwikkeling. Goden moeten in dat stadium kostbaar en luisterrijk aangekleed worden en men moet tradities ontwikkelen om hen te aanbidden. Hierdoor wordt een beroep gedaan op creatieve krachten. In het monotheïsme wordt daarna hierin later een hoogtepunt bereikt.

Stadium 3: Religie der Mensheid

In het latere metafysische stadium worden de door de personen uitgebeelde bovennatuurlijke krachten vervangen door abstracties. De kunst is volgens Auguste Comte nu dienend en helpt om zijn ideologische cultus van 'De Religie der Mensheid' verder te ontplooiën, waarin hij zichzelf als hogepriester kroonde. Stijl moet zich evolueren van imitatie naar idealisering en expressie. Deze theorievorming, die ook bij Marx is terug te vinden, veronderstelt dat elke fase in een bepaalde mate doorlopen moet worden om aan de directe volgende fase te beginnen. Deze theorieën worden als de rechtlijnige evolutie gekenschetst en beheersten langdurig het sociologische denken. De kunst krijgt in de theorie van Comte een propagandistische en geëngageerde functie. Zowel bij de theorievorming van het marxisme als bij de latere avant-garde zal men deze invloed herkennen.

Bolsjewisten

De ideeën en idealen van de Verlichting waren in het Tsaristisch Rusland van de negentiende eeuw nooit goed doorgedrongen. De bolsjewisten probeerden deze lacune op te vullen. Hun programma ging uit van de idealen van de Verlichting. Zij sloten aan bij de missie van een klein gedeelte van de Russische intelligentsia dat contacten in het westelijke deel van Europa had. De creatie van een nieuw type mens door middel van de verheffing van de volksmassa was een van hun doelstellingen. Zij waren er van overtuigd dat de revolutie met behulp van de wetenschap een nieuw type mens zou baren.

Marxistische idealen

De Russische kunstenaar El Lissitzky is getuige geweest van deze culturele verandering die zijn weerga niet kende. In het Tsaristische Rusland werd in korte tijd omgeschakeld naar een bewind dat stoelde op marxistische idealen. Vooral in de beginjaren lijkt het een krachtige cultuur in opkomst. De keuze voor geometrische elementen in de kunst hangt daar mee samen. Culturen in verval, zoals die in de Tsaristische periode, bedienen zich meestal van een overrijp realisme. Maar de behoefte aan ratio, aan ordening is groot en de creatieve vrijheid krijgt juist meer positieve impulsen bij een abstraherende benadering. Naum Gabo noemt dit

El Lissitzky
Klop de blanken met de rode wig
(1919-1920)
Collectie van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

het constructieve realisme. Hij memoreert dat constructivistische beelden die een kunstenaar ontwerpt de enige vormen van kunst zijn die met recht realistisch genoemd kunnen worden. De werkelijkheid komt volgens hem overeen met de beelden die de kunstenaar maakt en ontleent haar geldigheid aan waarden zoals integriteit en esthetische bevrediging. Zo ontstaat een stijl, want beelden worden persoonlijk en nagevolgd en gereflecteerd in andere geesten. Op die wijze ontstaan ook godsdienst en wetenschap.

De Stijl

In Nederland worden deze ideeën geformuleerd door de Stijlgroep. In *Manifest I* uit *De Stijl* (1918) is te lezen: 'Er is een oud en een nieuw tijdsbewustzijn. Het oude richt zich op het individuele. Het nieuwe richt zich op het universele. De strijd van het individuele tegen het universele openbaart zich, zowel, in den wereldkamp als in de kunst van onze tijd.' Kunstenaars begrijpen dat ze een aanzienlijke bijdrage kunnen leveren aan een nieuwe maatschappij. Bij deze nieuwe maatschappij hoort een nieuwe kunst die zich niet alleen onderscheidt door nieuwe ideeën, maar ook door nieuwe vormen. De kunst moet de essentie van het leven laten zien en dat kan niet meer door de oude figuratieve vormen te gebruiken. De voorstelling ondermijnt het idee. Abstracte vormen daarentegen zijn helder en maken in een oogopslag duidelijk wat de essentie van het werk is in de maatschappelijke context.

Rodchenko

Naast Malevitsj en Lissitzky is vooral het werk van Aleksandr Rodchenko binnen de abstracten prominent aanwezig. In de reconstructie van zijn 'Arbeiders Club' worden de idealen van Lenin zichtbaar: educatie, geletterdheid en elektrificatie. In de Arbeiders Club kan de arbeider zich ontspannen, maar hij moet wel willen leren. Lezen en schaken is onontbeerlijk. Elektrificatie zorgt daarbij voor de verlichting. Zonder licht is alles duister en kan educatie niet plaatsvinden. Het portret van Lenin hangt als voortzetting van de Russische icoontraditie aan de muur.

Na 11 september 2001 verandert de wereld opnieuw drastisch. Het begrip avant-garde is slechts geworden. De kunstenaar als voorbereider van een nieuwe maatschappij lijkt zijn rol te verliezen. Economische motieven krijgen voorrang. Wil de kunstenaar zand kunnen blijven strooien in de raderen van de maatschappelijke werkelijkheid, dan moeten andere wegen gezocht worden. ●

Piet van Bragt

Aleksandr Rodchenko
Workers Club (1925)
Reconstructie tentoonstelling (2007)
Foto: Peter Cox

Kleintjes worden groot

De Wert is er. Ook als werkgever.

Wil jij een volgende stap maken in je carrière? Werken in een op talent ingerichte omgeving met persoonlijk contact en een informele werksfeer. Ben jij BOEI-end en herken jij jezelf in ons DNA: Betrouwbaar, Oplossingsgericht, Eigenzinnig en Initiatiefrijk.

Kom jij ons De Wert team versterken?

Lees meer over onze vacatures op onze website.

Meer info: www.dewert.nl

DE WERT
ACCOUNTANTS & BELASTINGADVISEURS

MUSOMANIE | FRANK BIERKENZ

Een wit blad papier is als het begin van een nieuwe dag. 's Avonds is vervlogen het wonder dat je er in zag.

www.frankbierkenz.nl

81

Wil je graag reageren op een van de artikelen, zelf een bijdrage leveren aan ons blad of een recensie verzorgen over een van de exposities, laat het ons weten:
redactie@vriendenvanabbe.nl

KwArts

Colofon

KwArts is het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum.
Kwartaalblad, aflevering 103

Vrienden
Van Abbemuseum

Leden van bestuur

Stefan de Bever (voorzitter),
Rita Bosch (secretaris), Joost van Dijk (penningmeester), Karin Overdijk en Jan Verheugt

Redactie KwArts

Lisette Almering, Piet van Bragt, Hannie Groen, Els Grootemaat, Marja van Osch en Jan Verheugt (eindredacteur)

Verder werkten mee:

Hanny Beerens, Stefan de Bever, Frank Bierkenz, Nick van Broekhoven, Wildrik Burema, Carla Hartman, Sarge Meulman, Ruud Nordt, David Sjerp en Nelleke Slofstra

e-mail redactie

redactie@vriendenvanabbe.nl

Vormgeving en opmaak

Frank Bierkenz, www.frankbierkenz.nl

Fotografie

Yussef Agbo-Ola, Sasha Brons, Wildrik Burema, Bram Busink, Mitchell van Eijk, Geert Fingskes, Peter Cox en Jan Verheugt

Bureau Vereniging VVA

Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven
tel. 040-2381032
e-mail: info@vriendenvanabbe.nl

Alle redactiebijdragen zijn na publicatie ook te lezen via de website van de vereniging: www.vriendenvanabbe.nl

Openingstijden bureau Vrienden

Maandag 9.30 - 15.00 uur (m.u.v. schoolvakanties). Overige dagen bereikbaar via voicemail of e-mail.

Instagram

[vriendenvanabbemuseum](https://www.instagram.com/vriendenvanabbemuseum)

Blog

vriendenverenigingvanabbemuseum.blogspot.com

Drukwerk

MULTI CLICK BV

De modernste en duurzaamste drukker van Nederland

Van Abbemuseum

Stratumsewijk 2, 5611 ND Eindhoven
Postbus 235, 5600 AE Eindhoven
tel. 040-2381000
www.vanabbemuseum.nl

E-mail

info@vanabbemuseum.nl

Openingstijden museum

Dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur